

Ásgeir Berg Matthíasson

Rannsóknir í heimspeki

Ritdómur

Fyrir nokkrum misserum kom út hjá Háskólaútgáfunni bókin *Rannsóknir í heimspeki* (á frummálinu: *Philosophische Untersuchungen*) eftir austurríska heimspekinginn Ludwig Wittgenstein (1889–1951). Bókin er í íslenskri þýðingu Jóhanns Haukssonar. Það er ekki ofsagt að Wittgenstein sé einn merkasti heimspekingur 20. aldar og að *Rannsóknir í heimspeki* sé ein áhrifamesta og merkasta bók heimspekinnar á þeirri sömu öld, og er því íslenskum lesendum mikill fengur í því að fá bókina loksins í hendur á íslensku, þó vissulega megi nú sjá merki þess að áhrif hennar séu farin að dvína að einhverju marki.

Wittgenstein var fæddur í Vínarborg á ofanverðri 19. öld og var sonur eins ríkasta iðjuhólds Evrópu, Karls Wittgenstein. Skólaganga Wittgensteins var um margt óvenjuleg ef tekið er mið af auðæfum og félagslegri stöðu fjölskyldunnar, en Karl var staðráðinn í því að synir sínir skyldu feta í fótspor sín og verða verkfræðingar. Ludwig fylgdi þeirri ósk föður síns framan af og fór í tækniskóla í Linz og loks í verkfræðinámi í Berlín.

Að loknu námi í Berlín árið 1908 fór Wittgenstein til Englands þar sem hann hugðist leggja stund á flugvélafræði, sem hafði þá enn ekki slitið barnskónum. Vegna starfs síns í þeirri grein fékk Wittgenstein mikinn áhuga á stærðfræði og í kjölfarið varð hann heltekinn af heimspekilegum grundvelli stærðfræðinnar. Það leiddi hann á fund Bertrands Russell árið 1911, sem var þá einn frægasti heimspekingur heims, en fyrsta bindi meistaraverks hans, *Principia Mathematica* var þá nýkomið út. Þar reyndi Russell (ásamt samstarfsmanni sínum, Whitehead) að sýna fram á að stærðfræðileg sannindi væri hægt að smætta í rökfræðileg sannindi — að stærðfræði væri í raun og veru rökfræði.

Wittgenstein gerðist fljótlega nemandi Russells við Cambridge-háskóla og ekki leið á löngu þangað til þeir voru orðnir samstarfsmenn, fremur en bara kennari og nemandi. Strax árið 1912 sagði Russell við forviða systur Wittgensteins, Hermine,

að „næstu stóru skref heimspekinnar verða tekin af bróður yðar“. Næstu árin vann Wittgenstein að eigin bók, bæði í Cambridge og í Noregi, og hélt hann því áfram þegar hann hélt á vígstöðvagnar sem óbreyttur hermaður í fyrri heimsstyrjöldinni. Þessi bók var *Rökfræðileg ritgerð um heimspeki* (þ. *Logisch-philosophische Abhandlung*).

Ritgerðin er fyrra meistaraverk Wittgensteins og þó að það eigi að heita svo að þessi ritdómur sé um *Rannsóknirnar*, þá er ekki hægt að skilja þá bók nema hafa töluverðan inngang um þá fyrri. Wittgenstein segir enda í inngangi að *Rannsóknunum* (í þýðingu Jóhanns) að síðari hugmyndir sínar „yrðu aðeins séðar í réttu ljósi í samanburði við þennan gamla þankagang minn og með hann að bakgrunni“. Ég mun því víkja nokkrum orðum að henni fyrst.

Ritgerðin er einstæð bók og það dylst engum sem svo mikið sem lítur á hana. Hún samanstendur af stuttum, númeruðum setningum sem raðað er eftir ákveðnu kerfi: 1.1 kemur á eftir 1, 1.12. á eftir 1.1, en ekki á eftir 1.2, o.s.frv. Umfjöllunarefnið er rökfræði og merkingarfræði tungumálsins, en þrátt fyrir það hefur hún yfir sér dulúðlegan blæ, ef ekki dulspekilegan. Setningar hennar eru mjög torskildar, en mynda þó heildstætt og fágað heimspekikerfi sem enn veldur heimspekingum heilabrotum.

Stór hluti *Ritgerðarinnar* fer í að glíma við þá gátu hvert sé samband máls og heims. Wittgenstein, eins og Russell og Frege, tók því sem gefnu að merking orða sé tilvísun þeirra; það er að segja, rétt eins og við myndum hugsanlega vilja segja að merking nafnsins „Jón“ sé einmitt Jón sjálfur, þá taldi hann að svipuðu máli gegndi um flest önnur orð. Wittgenstein segir í *Ritgerðinni* (og þessi tilvitnun gefur góða hugmynd um hvernig það er að lesa bókina):

3.203 Nafn merkir hlut. Hluturinn er merking þess.

En nú lendum við í ýmsum vandræðum: Hver er þá merking heilla setninga? Ef þær eru, eins og Russell taldi, líkt og nöfn á staðreyndum í heiminum, þar sem „Jón er stór“ nefnir þá staðreynd að Jón sé stór, hvernig getum við þá talað um það sem ekki er satt? Það er jú ekki staðreynd og nefnir því ekki neitt. Getum við ekki líka talað um hluti sem ekki eru til? En hver er þá merking orðanna sem vísa til þeirra? Hvað ef hlutur hættir að vera til? Hver er merking „og“ eða „eða“? Hvað aðgreinir setningu með merkingu frá merkingarlausum lista af orðum?

Kjarninn í lausn Wittgensteins er myndakenning hans um merkingu. Samkvæmt myndakenningunni eru setningar tungumálsins eins og myndir þar sem form setninganna er það sama og form þess sem þær eru myndir af, það er að segja, heimsins. Setningar samanstanda af nöfnum og hvert nafn *stendur* fyrir hlut. Merking er því fólgin í þessu sambandi máls og heims, frekar en einfaldrar tilvísunar. En nöfn og hlutir *Ritgerðarinnar* eru ekki venjuleg nöfn og venjulegir hlutir. Wittgenstein telur, meðal annars vegna þess að við getum talað um hluti sem ekki eru til, að það sem við köllum hluti í daglegu tali séu í raun samsettir úr einfaldari hlutum, og þannig áfram þar til við komum að öldungis ósamsettum hlutum sem hljóta alltaf og ævinlega að vera til og eru hinir raunverulegu hlutir.

Nöfnin sem koma fyrir í setningum á mæltu máli eru því að sama skapi ekki hin raunverulegu nöfn, heldur myndu þau koma í ljós ef við aðeins gætum greint hið rétta form setninganna nákvæmlega, og þar stæðu hin raunverulegu nöfn fyrir einfalda hluti. Hvað þessir óvenjulegu hlutir eru segir Wittgenstein þó ekkert um.

Wittgenstein taldi því, rétt eins og Russell, að yfirborðs form setninga feli hið sanna, röklega form þeirra. Setningin „Kannan stendur á borðinu“ er í raun ekki um könnuna og borðið, heldur um þessa dularfullu hluti sem mynda könnuna og borðið, og ef við gætum aðeins skilið setninguna fullkomlega (greint rökform hennar) þá myndum við sjá að í raun samanstendur hún einungis af nöfnum — og að hvert nafn standi fyrir einn hlut. Hlutirnir sem mynda það ástand sem setningin lýsir, segir Wittgenstein, eru eins og hlekkir í keðju (2.03).

Með þetta í huga, þá getum við þó séð hvernig myndakenningin á að leysa öll þau röklegu vandamál sem ég minntist á hér að ofan: Merking setningar er þessi möguleiki á að vera mynd af tilteknu ástandi í heiminum, og ósönn setning er einfaldlega mynd sem er ekki mynd af neinu, en gæti verið það. Setning um það sem er ekki til, að svo miklu leyti sem það gæti verið til, er svo mynd af einhverju sem gæti verið til en er það ekki, og því ósönn (en við rétta greiningu setningarinnar myndum við sjá að í raun erum við að tala um hluti sem geta ekki annað en verið til, en bara ekki í því formi sem upprunalega setningin lýsir: „Grásiða er ekki til“ merkir því í raun og veru „Engir hlutir sem gætu myndað Grásiðu mynda Grásiðu“).

Það sem eftir er að útskýra eru setningar rökfræðinnar. Hvernig getum við útskýrt röksannindi eins og „Jón er stór eða ekki stór“ og aðrar setningar af því tagi? Setning sem greind hefur verið að fullu kallar Wittgenstein „frum-setningu“ (þ. *Elementarsatz*). Frum-setningin og ástandið sem hún lýsir hafa sama rökform, samkvæmt Wittgenstein, og það gerir setningunni kleift að vera mynd. En við getum líka myndað samsettar setningar með orðum eins og „ekki“, „og“, „eða“, „ef ...“, þá ...“ (en þau kalla rökfræðingar *rökfasta*) og búið þannig til sífellt flóknari myndir. Orð af þessu tagi standa því ekki fyrir neitt, heldur sinna fyrst og fremst þessu hlutverki, að setja saman saman flóknari myndir úr einföldum — þau eru svokölluð sannföll. Hér er því komin stærsta undantekning Wittgensteins frá þeirri hugmynd að merking orða sé tilvísun.

Það leiðir svo af myndakenningunni að setning er annað hvort mynd eða ekki — þ.e. annað hvort sönn eða ósönn. En tökum nú eftir því að setning á borð við „Kannan er á borðinu eða kannan er ekki á borðinu“ er alltaf sönn og því ekki mynd í þessum skilningi — það er ekkert *tiltekið* sem hefur þetta rökform (en ef það er nokkuð, þá er það allt). Hvað er þá til bragðs að taka? Wittgenstein lýsir slíkar setningar merkingarlausar (þ. *sinnlos*), því þær segja ekki neitt um neitt. En þær eru þó ekki tóm vitleysa (þ. *unsinnig*), þrátt fyrir það, heldur *sýna* þær hvert rökform sitt er og þar með að þær séu alltaf sannar. Lögmálum rökfræðinnar er því þar af leiðandi ekki hægt að koma í orð, samkvæmt Wittgenstein, heldur einungis sýna hver þau eru með rétttri rökgreiningu.

En þá vaknar auðvitað spurningin, hvað með setningar *Ritgerðarinnar* sjálfrar?

Varla eru þær myndir í þessum skilningi? Wittgenstein segir í næstsíðustu setningu bókarinnar:

6.54. Setningar mínar eru upplýsandi á eftirfarandi hátt: Sá sem skilur mig mun loks sjá að þær eru merkingarlausar, þegar hann hefur stigið út í gegnum þær – á þeim, yfir þær. (Hann verður svo að segja að kasta stiganum í burtu eftir að hann hefur klifrað upp.)

Hann verður að yfirvinna þessar setningar og þá sér hann heiminn í réttu ljósi.

Þetta er meira en lítið forvitnilegt. Ef myndakenningin um merkingu er rétt, þá eru þær setningar einar merkingarbærar sem eru myndir — sem sýna hvernig heimurinn er. Það var á grundvelli hennar sem Wittgenstein hafnaði allri heimspæki, siðfræði og guðfræði sem merkingarlausu hjali (en það er þó ekki þar með sagt að Wittgenstein hafni *efni* þessarar fræðigreina, þvert á móti. Við getum bara ekkert sagt um slíka hluti). En eins og setning 6.54 gefur til kynna, þá eru setningar *Ritgerðarinnar* sjálfrar ekki myndir, og því merkingarlausar samkvæmt myndakenningunni. Hér höfum við því endað í mótsögn eða svo gott sem: ef setningar *Ritgerðarinnar* eru sannar, þá hljóta þær þar með að vera merkingarlausar, en ef þær eru merkingarlausar, þá er það af því að þær eru sannar. Þetta leiðir okkur að hinni frægu lokasetningu *Ritgerðarinnar*:

7. Um það sem við getum ekki talað, verðum við að þegja.

Þegar Wittgenstein kom heim úr stríðinu var hann gjörbreyttur maður. Eftir að hafa komið *Ritgerðinni* til útgefanda gaf hann föðurarf sinn frá sér og snéri baki við heimspekinni. Á næsta áratug sinnti hann ýmsum störfum; hann gerðist barnaskólakennari í sveitapörpum í Austurríki, stundaði garðyrkju í klaustri, auk þess að teikna hús fyrir systur sína í Vín og hafa umsjón með byggingu þess (en það stendur enn og er nú hluti af sendiráði Búlgaríu í borginni).

Oft er því haldið fram að Wittgenstein hafi staðhæft í formála *Ritgerðarinnar* að hann hafi með henni leyst allar gátur heimspekinnar — og er það talið til marks um gífurlegt sjálfsálit hans, ef ekki hroka og sjálfbirgingshátt. Það held ég að sé oftúlkun á orðum hans, en hann segir að bókin hafi loks leyst „vandamálin“ (þ. *die Probleme*) og er líklegra að þar eigi hann einfaldlega við þau vandamál heimspekilegrar rökfræði sem Frege, Russell og loks hann sjálfur hafi glímt við og lítillga var drepíð á hér að ofan.

Hvort heldur sem það er rétt eða ekki fór efi að sækja á Wittgenstein með tímanum og árið 1930 snéri hann aftur til Cambridge. Wittgenstein var þá orðinn einn frægasti heimspekingur sinnar tíðar en *Ritgerðin* hafði verið lúslesin í fjarveru hans, bæði í Cambridge og Vín. Á næstu áratugum vann Wittgenstein að *Rannsóknunum* en auðnaðist ekki að ljúka þeim áður en hann féll frá árið 1951. Það kom í hlut nemenda hans og vina, þeirra Elizabeth Anscombe og Rush Rhees, að búa bókina til útgáfu eftir hans dag.

Efni *Rannsóknanna* er, eins og áður, sú spurning hvaðan orð fá merkingu sína, en þó frá gjörólíkum upphafspunkti. Í raun má segja að bókin sé ein samfelld árás á þær forsendur, meðvitaðar og ómeðvitaðar, sem Wittgenstein sjálfur hafði gefið sér við samningu *Ritgerðarinnar*, forsendur sem hann taldi að heimspekingar væru sérstaklega líklegir til að tileinka sér að óathuguðu máli. Í stað þess að einblína á eina notkun tungumálsins, nefnilega þá að lýsa hlutum í heiminum, leggur Wittgenstein áherslu á að tungumálið sé notað á fjölmarga ólíka vegu og að ómögulegt sé að afmarka slíka möguleika fyrirfram. Ef við myndum einungis aðgæta þetta, virðist Wittgenstein segja, þá myndum við sjá að það sem við teljum vera heimspekileg vandamál séu í raun bara okkar eigin misskilningur á því hvernig málið virkar. Starf heimspekingsins er því ekki að setja fram kenningar, beinlínis, heldur afhjúpa slíkan misskilning og þannig leysa *upp* vandamálin, fremur en leysa þau.

Ennfremur — virðist Wittgenstein segja okkur — verða heimspekingar of einstrengingslegir þegar þeir setja fram kenningar sínar, vegna þess að þeir einblína á tiltekin dæmi um hvernig málið er notað, frekar en að hafa skýra yfirsýn, og láta leiða sig í ógöngur með að halda fast í forsendur sínar, fremur en að láta tungumálið eins og það er notað af fólki í hversdagslegum aðstæðum leiðbeina sér.

Besta dæmið um slíkan heimspeking er að sjálfsögðu Wittgenstein sjálfur, sem hafði jú lýst stóra hluta tungumálsins merkingarlausu af því að þeir pössuðu ekki við kenningar hans, kenningar sem sjálfar byggðust á vafasömum forsendum sem einungis áttu við um afmarkaðan hluta málsins, nefnilega merkingu sem tilvísun. (Annað dæmi um slíkan heimspeking væri kannski Parmenídes, sem glímdi við hliðstæðar gátur um hvernig hægt sé að tala um það sem ekki er og komst að þeirri niðurstöðu að allt sé eitt og að breyting og tilurð hluta séu blekking.)

Í *Ritgerðinni* hafði Wittgenstein að mestu leitt hjá sér hvert samband máls og hugsunar væri. Í bréfi til Russells sagðist hann halda að rétt eins og heimurinn og tungumálið hlytu að hafa sömu uppbyggingu, þá hlyti hugsunin að deila henni líka. En að öðru leyti væri þetta samband ekki heimspekilegt vandamál og frekar viðfangsefni sálfræðinnar. Í *Rannsóknunum* er þessi spurning hins vegar orðin að lykilatriði, þó í öðru formi; hvað er það að skilja setningu? Wittgenstein hafði gefið sér, eins og hann telur að heimspekingum sé tamt, að skilningur sé ákveðið hugarástand, eða jafnvel ástand heilans, eins og líklegra væri að sagt yrði í dag.

Umfangsmikill hluti *Rannsóknanna* — og að mínu mati sá merkasti — fer í að grafa undan þessari hugmynd (greinar 189–242, um það bil). Wittgenstein byrjar á því að hugsa sér nemandu sem á að læra að fylgja reglu sem kennari hans sýnir honum. Wittgenstein bendir á að sama hversu mörg dæmi nemandinn hefur séð, þá eru alltaf óendanlega margar reglur sem stemma við þau dæmi sem hann hefur þegar séð. Við getum þá spurt, eins og Wittgenstein, hvernig er það þá ákvarðað hvaða skref telst vera *rétt* við svona fyrirmæli? Hið augljósa svar er (í þýðingu Jóhanns): „Hið rétta skref er það sem kemur heim og saman við fyrirmælin — eins og þau voru *meint*.“ Spurningin er, hvaða reglu vísar kennarinn til með orðum sínum og dæmum — hver er merking orða hans?

En nú lendum við í vandræðum: Það getur ekki verið að kennarinn hafi meint

hvert skref sérstaklega, þau eru jú óendanlega mörg, og ef hann meinti þessa reglu, þá vaknar aftur sama spurning um hvernig hvert rétt skref er ákvarðað. Ef við einblínum á meiningu viðmælandans, þá virðumst við hvergi finna merkingu orða hans stað — við finnum hvergi tenginguna á milli orðsins og merkingarinnar. Þessum röksemdum hefur oft verið lýst sem þverstæðu og kallaði Saul Kripke hana, eins og frægt varð, „frumlegustu þverstæðu gervallar heimspekisögunnar“ og bætti við að hugsanagangur manns þurfi að vera með ólíkindum frumlegur til að honum geti dottið þvílíkt og annað eins í hug.

Það er ekki tóm hér til að segja meira um þessa þversögn en ég tel að Wittgenstein sé hér að benda á að ginnungagap sé á milli þess hvernig málum er háttað í heiminum og merkingar orða: Ef orð merkir eitthvað tiltekið, þá er hægt að nota það á réttan eða rangan hátt, og það skiptir engu máli hvaða staðreyndir í heiminum við teljum upp, þær hafa aldrei í för með sér neinn greinarmun á rétttri og rangri notkun — jafnvel þó að við tækjum sálar- eða heilaástand þess sem mælir með í reikninginn. Þennan greinarmun verður því að finna annars staðar — án þess þó að ég segi meira um það hér.

Rannsóknirnar eru skrifaðar á mjög skýru og hreinu máli, hreint ekki eins og bækur í heimspeki eru oftast skrifaðar, og inniheldur engan flókinn orðaforða eða tæknilegar rökfærslur á táknmáli formlegrar rökfræði. En þrátt fyrir það gerir hún miklar kröfur til lesandans og er hreint ekki auðveld aflestrar. Ein skýring á því er ekki síst form bókarinnar. Hún samanstendur af tölusettum greinum, sumum stuttum, en öðrum lengri, sem fjalla um afmarkað efni, oft margar í röð um það sama, en skipta svo skyndilega um umfjöllunarefni, án þess þó að þess sé sérstaklega getið. Wittgenstein hirðir heldur ekki um — en það er þó af ásettu ráði — að segja lesandanum beinum orðum hverju hann heldur fram, ef það er þá nokkuð. Það veldur svo og sérstökum vandkvæðum við túlkun bókarinnar að Wittgenstein beitir oft því stílbragði að leggja einhverja skoðun eða mótbáru í munn uppdiptaðs viðmælanda og oft er ekki ljóst hvort um er að ræða skoðun Wittgensteins sjálfs eða eitthvað sem hann vill hrekja.

Wittgenstein hefur oft verið legið á hálsi fyrir þetta, en því verður ekki á móti mælt að yfirbragð og stíll bókarinnar eru vafalítið ein af helstu skýringunum á áhrifum hennar: Margræður stíllinn gerir það að verkum að hægt er að lesa bókina á ótal vegu og hver einasti lestur virðist gefa til kynna heimspekilega dýpt sem fáum öðrum er gefin. Af þessum sökum eru *Rannsóknirnar* öðrum heimspekingum um sifelld og gjöful uppspretta nýrra kenninga, spurninga og vandamála.

Það er því ekki hægt að neita því að Jóhann hefur unnið þrekvirkni með þýðingu sinni en erfiðleikarnir sem þýðandi þessarar bókar stendur frammi fyrir eru svo að segja endalausir. Bókin er skrifuð, eins og áður segir, á mjög hversdagslegu máli, en á sama tíma er texti Wittgensteins gifurlega nákvæmur og hefur þýðandi því lítið svigrúm til að umorða hlutina í því skyni að koma sér hjá vandkvæðum. Dæmi um þetta er grein 47, þar sem Wittgenstein gagnrýnir eigin hugmynd úr *Ritgerðinni* um ósamsetta hluti:

Eða: Er sjónmyndin sem ég hef af þessu tré eða þessum stól, samsett úr pörtum? Og hverjir eru þessir einföldu partar?

Það er líklega ekki hægt að neita því að orðið „sjónmynd“ kemur flestum íslenskum lesendum líklega ankannalega fyrir sjónir, þó að orðið megi finna í íðorðabókum í sálfræði, en hér stendur að baki orðið „Gesichtsbild“ í frumtexta Wittgensteins. Hvorki það, né orðið sem haft er í ensku þýðingunni, „visual image“, virðast hafa þennan sama tæknilega blá og íslenska orðið. Hvað sem öðru líður fæ ég ekki séð hvernig Jóhann hefði getað leyst úr þessu með öðrum hætti — það er einfaldlega ekki þannig að fyrir hvert þýskt orð samsvari jafn einfalt íslenskt orð með sömu hughrifum, og umorðun hefði fært textann of langt frá frumtexta Wittgensteins. Svipað dæmi er þegar Jóhann notar orðið „skilmerki“ í grein 51.

Önnur vandkvæði af svipuðu tagi má finna í grein 62 þar sem Jóhann þýðir orðið „Witz“ sem „áhrifamáttur“. Það er ljóst af samhenginu að Wittgenstein notar orðið í óeiginlegum skilningi, og hugsanlega kemst „áhrifamáttur“ nærri því. Enska þýðingin kemst hjá þessu með að nota orðið „point“, sem strangt til tekið er ekki rétt, og íslenska orðið „tilgangur“ hefði að sama skapi ekki gengið. En þrátt fyrir að lesandinn fái röng hughrif af orðinu „áhrifamáttur“ sé ég þó ekki hvernig Jóhann hefði mögulega getað gert betur.

Því miður er því svo farið að það er mun auðveldara að benda á dæmi um það sem miður fer við þýðingu en að hampa því sem vel er gert, en ég vil þó nefna að kaflar Wittgensteins sem fjalla um möguleika á einkamáli eru sérstaklega læsilegir í þýðingu Jóhanns, einkum hin fræga 293. grein, sem andæfir þeirri hugmynd að merking orðsins „sársauki“ sé einföld tilvísun:

Gerum ráð fyrir að hver og einn hafi í fórum sínum öskju og að í henni sé nokkuð sem köllum „bjöllu“. Enginn getur horft ofan í öskju annars; og hver og einn segist vita hvað bjalla sé með því að horfa á *sína* bjöllu. — Hér gæti það gerst að hver og einn hefði mismunandi hlut í sinni öskju. Meira að segja mætti hugsa sér að hlutirnir tækju breytingum í sífellu. [...] Hlutturinn í öskjunni tilheyrir alls ekki málleiknum; ekki einu sinni sem *eitthvað*; því askjan gæti allt eins verið tóm.

Á einstaka stað er þýðing Jóhanns þó einum of nákvæm og bókstafleg, svo íslenskur lesandi fær örlítið ranga mynd. Dæmi um þetta er grein 202, þar sem Jóhann þýðir:

„Að fylgja reglu“ er því verknaður. Og að *halda* að farið sé eftir reglunni er ekki: að fylgja henni. Og því er mér ekki gerlegt að fylgja reglu „einslega“ því þá myndi trúin á að fylgja reglu jafngilda því að fylgja henni.

„Trúin“ með greini er að mínum dómi of sterklega að orði komist, þó að Wittgenstein noti hér þýsku sögnina „glauben“, sem oft er best þýdd með „að trúa“. Hér hefði betur farið á því að skrifa eitthvað á borð við „... því þá myndi það

að halda að maður fylgi reglu jafngilda því að fylgja henni“. Hér er það svo aftur á móti smekksatriði hvort færi betur, „verknaður“ eða „athöfn“ þar sem frumtextinn hefur „Praxis“.

Á stöku stað hefur Jóhann valið rangt orð svo merkingin hliðrast of mikið. Í grein 81 notar hann til dæmis orðið „viðmiðunarvísindi“ fyrir „normative Wissenschaft“ þar sem betur hefði farið á að tala um „gildisvísindi“ eða „forskriftarvísindi“ og í grein 173 ætti að vera „... um sérstaka upplifun af því að vera leiddur“, frekar en „... um þá sérstöku upplifun að vera leiddur“ („... an ein bestimmtes Erlebnis des Geführtwerdens“). Á heildina litið eru dæmi af þessu tagi heldur léttvæg, og þýðingin er, eins og áður segir, vel úr garði gerð.

Útgáfa bókarinnar er vönduð í alla staði og er eftirmáli Jóhanns gagnlegur, en þó helst til stuttur. Bókina vantar því miður þó tilfinnanlega fræðilegan inngang sem setur bókina í rétt samhengi fyrir lesandann. Í greinum 36 til um það bil 65 gagnrýnir Wittgenstein til að mynda þá skoðun sína úr *Ritgerðinni* að til séu merkingarbærar setningar þar sem tiltekið orð vísar ekki til neins sýni að nöfn hljóti ævinlega að nefna einfalda hluti sem ævinlega og ávallt eru til og að slík nöfn komi í ljós við rétta greiningu setningarinnar.

Lesandi sem hefur litla sem enga hugmynd um þennan bakgrunn umfjöllunarinnar myndi hér eiga mjög erfitt með að skilja hvað Wittgenstein er eiginlega að fara. Mun fleiri dæmi mætti tína til. Það vaknar því upp sú spurning fyrir hvern útgáfan eiginlega sé? Því ef hún er ætluð hinum almenna lesanda er hætt við að innihald hennar fari fyrir ofan garð og neðan, en ef markhópurinn eru hins vegar sérfræðingar í heimspeki, þá eru þeir fáir sem ekki geta einfaldlega lesið frumtextann sjálfan, nú eða ensku þýðingu Anscombes, og þá er heldur lítill tilgangur í útgáfunni.

En allt orkar tvímælis þá gert er, og dregur þetta síst úr afreki Jóhanns, sem má vera stoltur og ánægður með vel unnið verk. Ég þakka honum fyrir þýðinguna.